

“BİNDİRME TAVAN”: BİR ADLANDIRMA SORUNSALI

Sunah CHOI¹

Özet

“*Bindirme Tavan*” ya da “*Kırlangıç Kubbe*” olarak da adlandırılan yapı elemanları, esasen, birbirinden az-çok farklılaşan bir örtü biçimini açıklamaktadır. Çeşitli dillerde değişik şekillerde karşılıkları olan bu terimler, bu tür örtü strüktürlerine ilişkin tarihî kaynaklarda geçen yazılı veriler olmayıp, aksine, araştırmacılar tarafından sıklıkla kullanılan ve tarihî süreç içinde yeniden formüle edilip adlandırılmış olması muhtemel terimlerdir. Farklı dillerde ve farklı araştırmacılar tarafından nasıl adlandırılıp tarif edilirse edilsin, bindirme tavan, strüktür ve işlevsellik anlamında incelenmesi gereken bir örtü biçimidir. En belirgin özellik, tekniğin “*bindirme*” oluşu, başka bir deyişle, örtüyü oluşturan yapı malzemesinin (çoğunlukla ahşap ve yanısıra taş) birbiri üzerine bindirilmesiyle elde edilen bir biçim meydana getirmesidir. Diğer bir husus, örtünün tepeden ışık almasıdır; bu bağlamda, bu tür tavan strüktürlerinin ortasında tepe penceresi niteliğinde ve daima kare formulu bir açıklık yer almaktadır. Bir diğer ayrıntı, örtünün oturduğu mekânın köşesinin üst kotunda, örtüyü oluşturan kiriş düzeneğinin, mekânın köşelerine bir köşegen oluşturacak şekilde çapraz olarak yerleştirilmiş olmasıdır. Nihayet bir başka husus da, örtünün, enteryöre kattığı dekoratif boyuttur.

Anahtar Kelimeler: Bindirme Tavan, Kırlangıç Kubbe, Tüteklikli Kubbe, Yalancı Kubbe.

“LANTERN CEILING”: A PROBLEMATIC NAMING

Abstract

Ceiling forms of the so-called as “*lantern ceiling*” and “*swallow dome*” are described more or less different. Maybe these terms, which are explicated in various languages and expressions, are named by researchers rather than obtained from historical sources. No matter how it is named and described by different researchers in various languages, lantern ceiling can be understood as four titles in terms of structure and functionality. The first title is the formation of the “*overlay*” technique, in other words; the form obtained by placing the materials (mostly wood, as well as stone) on top of each other. Another character is to take light from the top of the ceiling. In this context, such as these ceiling structures have a top window square-formed in the center of the ceiling. Another thing is the

---

¹ Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Sanat Tarihi Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, sunahchoi01@gmail.com

diagonal ceiling form that beams would be placed diagonally to the corners on the upper rim, where is the corner of the ceiling. The last feature is contribution of decorative aspects for interiors.

Key words: Lantern ceiling, Laternendecke, swallow dome, dome effect.

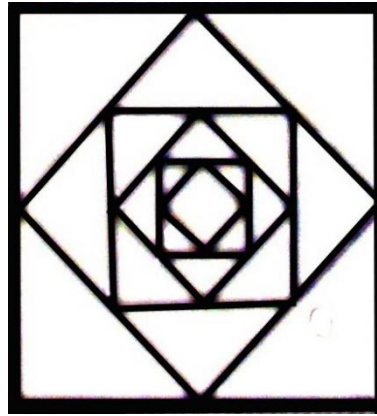
1.GİRİŞ

“**Bindirme Tavan**” ya da kimi yayınlara geçtiği şekliyle “**Kırlangıç Kubbe**” olarak da adlandırılmış olan örtü biçimi ya da strüktür, Anadolu’dan Asya’nın içerine kadar uzanan geniş bir coğrafya üzerine dağılmış durumdadır. Buna karşılık, sözkonusu örtü biçimi, farklı coğrafyalarda farklı şekillerde ifade edilmektedir.

2.BİNDİRME TAVAN

Türkiye’de yayımlanan sanat ve mimarlık tarihiyle ilgili sözlükler, “*bindirme tavan*” ve “*kırlangıç kubbe*” olarak adlandırılan örtü biçimlerini, birbirinden az-çok farklılaşan şekilde izah etmektedir.

Bu bağlamda “*bindirme tavan*”, “*Bir tür kubbe biçimi olduğu halde, geleneksel kubbe tekniğiyle inşa edilmemiş bir örtü ögesidir. Bu tür örtülerde, strüktürü oluşturan taş ya da tuğlalar yatay konumda yerleştirilmiş ve her bir eleman diğeri üzerinde kaydırılıp ileri doğru çıkartılmak suretiyle istiflenerek, örtüye bir tür kubbe biçimi (dome effect) kazandırılmıştır. Bu nedenle, bu tür örtülere, kimi zaman “yalancı kubbe” de denilebilmektedir.*”(Sözen-Tanyeli, 2003, s.43). Bilindiği üzere, eğrisel bir örtü olarak (gerçek) kubbe inşaında, taş ya da tuğla yapı malzemesi, kubbenin küresel formuna uygun olarak, kesitte birleşme derzlerinin uzantıları kubbe kilit taşına (merkezine) doğru yönelecek biçimde örülmektedir. (Şekil 1)

(Şekil 1)

Bindirme Tavan

Akın, G.(1991).

Sözkonusu terimin, mimarlık vokabülerine ilk kez ne zaman girdiğini ve kullanıldığını belirleyebilmek mümkün değildir. Buna karşılık, Almandaki *“laternendecke”* ve İngilizcedeki *“lantern roof”* terimlerinin, *“bindirme tavan”*ı ifade ettiği açıktır. Türkçeye *“fenerli örtü”* olarak çevrilebilen bu terim, tavanın, sadece mekânı örten bir birim olmadığını, fakat aynı zamanda, ortasındaki açıklığın çatı penceresi olarak işlev gördüğünü de açıklamaktadır (Akın,1999,s.248-256). Bu terime, Orta Asya’da seyahat eden bazı araştırmacıların raporları arasında ilk kez tesadüf ediliyor olması dikkati çektiği gibi, bu husus, hipotetik olarak, sözkonusu örtünün, hiç değilse 20.yüzyıl başlarından itibaren keşfedilip adlandırılmış olduğunu da düşündürür. 1922 yılında Orta Asya coğrafyasında seyahat eden A.von Le Coq’un 1925 tarihinde basılan *Bilderatlas zur Kunst und Kulturgeschichte Mittel-Asiens* adlı kitabında, mimari yapılardaki bu tür örtü biçimleri, *“laternen-daches”* (fenerli çatı) ve *“laternen-decke”* (fenerli tavan) olarak tanımlanıp kullanılmıştır.

Terimin, bilim çevrelerinde yaygın olarak kullanılışı, belki de sonraki tarihlerde gerçekleşmiş; muhtemelen, benzer örtü biçimleri de farklı terim ve adlandırmalarla yayınlarda yer almıştır. Örneğin, fenerli çatı ya da tavan için farklı terimler kullanan A von Le Coq’un, yine aynı eserinin bazı yerlerinde, sözkonusu tavan formunu *“kasetten-decke”* (Le Coq,1924, s.18) olarak ifade etmesi şaşırtıcıdır. İngilizcede *“coffered roof”* (Tekne tavan) (Hasol,2010,s. 50)olarak bilinen bu terimi, G.T. Rivoira’nın da kullandığı dikkati çeker (Rivoria,1925,s.105). *“Coffer”*, mimarlıkta tavan ve kemer gibi yerlerde bulunan girintilerdir; genellikle kare, dörtgen ya da sekizgen formlu paneller kullanılarak oluşturulmaktadır (Ching,1995, s.30). *“Coffered roof”*, bindirme tavan örneklerine, planimetrik olarak benzetmekle birlikte farklı bir strüktürdür ve bir mimari eleman olarak bindirme tavan kavramını karşılayacak bir terim olarak kabul edilmesi gerçekçi olmaz.

Benzer bir saptama, İngilizcedeki *“corbelling roof”* (bindirme çatı) için de yapılabilir; terimin, *“corbel”* (bindirmek/destekle çıkmak) fiilinden türetildiğine şüphe yoktur. Buna karşılık, sözkonusu terimin, *“bindirme tavan”*dan çok, *“döner eksenli bindirme tavan”*, *“döner eksenli ortası kubbeli tavan”*, *“iç içe bindirme tavan”*, *“sabit eksenli tavan”* ya da *“sabit eksenli bindirme tavan”* gibi, aynı ya da farklı yapı malzemelerinin birbiri üzerine bindirildiği tüm çatı strüktürlerini kapsadığı anlaşılmaktadır.

Ermeni mimarlığına yönelik kapsamlı çalışmasında, J. Strzygowski’nin, bindirme tavanlı yapılarının örtüsü için kullandığı *“übereckung”* (Strzygowski,1918,s.624) belli ki, köşe ya da çapraz (çaprazlamak) anlamındaki *“übereck”* fiili dolayısıyla, strüktürün kendisini ya da işlevini değil, esas itibariyle bulunduğu konumu tarif etmek üzere kullanılmıştır. Bir bakıma, bindirme tavan özelliğini taşıyan bir terim olmakla birlikte, sözkonusu terimin yaygın bir kullanımı olmadığına işaret edilmesinde yarar vardır.

Yukarıda değinilen ve tavanın biçimsel özelliklerine göre kullanılan terimlerin yanısıra, bindirme tavanın uygulandığı bölgeler ve hatta tarihî kesitlere göre de bazı kullanımların bulunduğu tesbit edilebilmektedir. Örneğin, 1933 yılında Ankara yakınlarında ve Gordion'da arkeolojik kazılar sonucu ortaya çıkartılan “*Karalar C*” adlı mezarın durumu ilgi çekicidir; Galatlara ait olması dolayısıyla, bazı araştırmacılar tarafından “*Galatiches Kuppelgrab*” (Galat kubbeli mezarı) olarak tanımlanan mezarın bindirme tavanının da “*Galatat corbeled roof system* (Galatların bindirme çatılı sistemi)” olarak tanımlanmış olması dikkat çekicidir (Teodossiev, 2006). Benzer bir tesbit, Mellink'in 1963 yılında, Musahocaköy'deki mezar yapısının örtüsü için kullandığı “*a pseudo-vaulted roof of the type also known in Phrygia and Galatia* (Frigya ve Galatia'da bilinen bir tip olarak sahte tonozlu çatı)” tarifi için de yapılabılır²(Mellink,1963,s.181).

Bu tür ifadelerin, bindirme tavanın menşenin Galatlardan başladığının düşünülmesinden ve Trakya bölgesinde yaygın olarak uygulanmasından kaynaklanmış olması muhtemeldir.

Bindirme tavan örtülü yapıların örneklerine rastlanan bölgelerden biri Kore yarımadasıdır. Korecede daha çok biçimi tanımlamak için “*Köşenin silindiği bezemeli tavan*” anlamını taşıyan “*Malgakjojeong*” (抹角藻井,말각조정) ya da “*üçgenlerle desteklenen tavan*” anlamında “*Samgakgoim*” (삼각고임천정) terimleri kullanılmaktadır (Kim,1978,s.2, Kim,1960, s.42).

Ancak “*Malgakjojeong*” teriminin Japon araştırmacılar tarafından kullanılması nedeniyle, günümüzde öz Korece olarak “*Samgakgoim*” teriminin kullanılması tercih edilmektedir³.

Japoncada “*Malgakjojeong*” teriminin yanısıra, Japonca olarak yayımlanmış başka bazı yayınlarda “*köşeyi üçgenle geçen tavan*” anlamında “*Gusankakujisositeno*” (隅三角持送式天井) teriminin de kullanıldığı bilinmektedir (Kim,1978, s.2). Buna karşılık, kaynaklarda, Almanca bir terim olarak “*Laternendecke*”nin telaffuzunun Japonca ve Korecede, örneğin; ラテルネンデスケ gibi kendi harfleriyle kaydedildiği de dikkat çeker.

Uzak Doğu coğrafyasında, Çincedeki “*Zaojing*” (藻井) “*bezemeli tavan*” anlamında kullanılmakla birlikte(Kim,1978,s.2), aslında bu terimin, bindirme tavan anlamına geldiğini söylemek yine de zordur. Bunun yanısıra, tekne tavanlı (*coffered roof*) örtülere *Zaojing* (藻井) dendiği gibi, bindirme tavan/çatı için de *Zaojing* (藻井) denilmekte ve bu terimin bindirme tavandan daha kapsamlı bir kavram olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

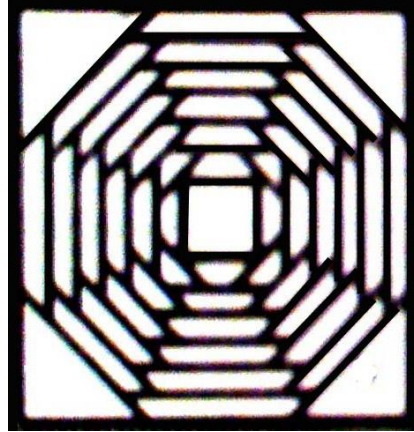
² Sözkonusu tavan, 1967 yılındaki bir yayında (1967, s.160) “*Galata corbelled roof system* (Galatia bindirmeli örtü sistemi)”, 1992 yılındaki bir başka yayında ise “*roofed in the manner of Thracian vaulted tombs* (Trakya tonozlu mezar şeklindeki örtülü)” olarak tanımlanmıştır. (1992, s.148)

³ Kore, 1910-1945 yıl arasında Japon sömürge dönemi yaşamıştır. Bundan dolayı bütün alanında Japonca etkisi yüksektir. Arkeoloji alanında kullanılan terimler de Japon dili, Japonya da kullanılan Çince karakterinden etki almıştır. 1990'lı yıllardan başlayarak 2000'li yıllar içinde bu tür terimler öz Korece terimlerle değiştirilmeye çalışılmıştır.

Diğer taraftan, bazı araştırmacılar, “*bindirme tavan*”ın biçimsel özelliklerine göre “*döner eksenli bindirme tavan*”, “*döner eksenli ortası kubbeli tavan*”, “*iç içe bindirme tavan*”, “*sabit eksenli tavan*” “*sabit eksenli bindirme tavan*” gibi mimari kullanım detaylarına dikkati çekerler (Parla,2005). Milas’ta Osmanlı çağında ve 14.yüzyılın sonlarında inşa edilmiş Firuz Bey Camisi’nin orta sofasını örten bindirme tavanın, “*kenarların orta noktalarını birleştirerek üst üste bindirme tekniğinde inşa edilen düz atkılı örtü*”(Kolay,1999, s.111) olarak tanımlandığı da dikkati çeker.

3.KIRLANGIÇ KUBBE

Bazı yayınlara “*tüteklikli kubbe*” olarak da geçen “*kırlangıç kubbe*”, sözlüklerde “*Kare ya da kareye yakın dikdörtgen planlı bir mekânın üstünü, köşelerden başlayarak birbiri üzerine çapraz konumda oturtulmuş ahşap kalaslardan (bazen işlenmemiş ağaç gövdelerinden) oluşan bir sistemle örten bir bindirme kubbe türü*” (Sözen,2003,s.243) olarak tanımlanmaktadır. Söz konusu tavana “*kırlangıç*” adının verilmesi, ortaya çıkan örtü formunun, muhtemelen, kırlangıç kuşunun yuvasını andırması dolayısıyladır. (Şekil 2)

(Şekil 2)

Kırlangıç Kubbe

Akın, G.(1991).

Kimi biçimsel farklılıklarına karşılık, arkitektonik olarak, her iki örtünün de inşa tekniğinde bazı benzerlikler bulunduğu sözedilebilir. Nitekim, bu benzerlikler dolayısıyla, her iki örtünün de hemen hemen aynı kavramlar halinde, hattâ tekil bir örtü formunu tarif edencesine kullanıldığı da tesbit edilebilmektedir. Buna karşılık, çalışmamızda, her iki örtü de farklı terimler olarak

değerlendirilmiştir.

Türkçede “*Tüteklikli ev*” olarak bilinen kırlangıç kubbeyle örtülü konutların, Anadolu dışında, Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan’da da bulunduğu bilinmektedir. Doğal olarak “*tüteklikli ev*” terimi bu ülkelerin dillerinde de vardır.

“*Dar bazı*”(დარბაზი) Gürcücede, kırlangıç kubbe örtülü konut için kullanılan bir terimdir. Bu terimin, Farsçada kapı anlamındaki *darvāze*’den geldiği bilinmektedir (Tschubinaschwii,1959,s.138-140). Bu bağlamda, kırlangıç kubbenin ortasındaki açıklığa önem verilerek bir adlandırma yapıldığı tahmin edilebilir. Kırlangıç kubbeyle ise “*Gvirgvini*”(გვირგვინი) denmektedir; taç anlamına gelen söz konusu terim, büyük ihtimalle örtünün taç biçimine benzetilmesiyle ilişkilidir.

“*Hazarashen*”(Հազարաշեն), Ermenicede kırlangıç kubbe için kullanılan bir diğer terim olarak “*bin kirişli*” anlamına gelmektedir. Büyük ihtimalle kırlangıç kubbe inşaatı için kullanılan malzemeye dikkat çekilmesi için verilmiştir. Ayrıca kırlangıç kubbe örtülü konuta “*Glxatun*”(գլխատուն) denmektedir. Bu tür kubbelerde, aydınlatma ve baca amacı ile kullanılan tavan ortasındaki açıklığa da “*Erdik*”(Երդիկ) denildiği bilinmektedir (Maranci,2001,s.226-235).

Azerbaycan’da kırlangıç kubbeyle “*Karadam*” adı verilmiştir (Chmelniczki,1997,s.16). Bunun yanısıra Tacikistan’da bindirme tavanın “*Rusan*”(русан) ve “*Chorchona*”(чорхона) olarak adlandırıldığı da bilinmektedir (Chmelniczki,1997,s.16).

4.SONUÇ

Bu terimler, esasen, bu tür bir örtüye ilişkin tarihî kaynaklardan elde edilen veriler değil, aksine, geçmişte hangi tarihe kadar geri gittiği tesbit edilemeyecek ve daha çok araştırmacılar tarafından sıklıkla kullanılan ve her halde yeniden adlandırılmış olması muhtemel terimler ve kavramlar olarak gündelik hayatta kullanılmaktadır. Bu terimlerinin kullanıldığı ortamların da, araştırmacıların adlandırılmalarında etkili olduğuna şüphe yoktur.

Farklı coğrafyalarda ve farklı araştırmacılar tarafından nasıl adlandırılıp tarif edilirse edilsin, bindirme tavan, strüktür ve işlevsellik anlamında dört başlık halinde anlaşılabilir bir örtü biçimidir.

Bunlardan birincisi, tekniğin “*bindirme*” oluşu, başka bir deyişle, örtüyü oluşturan yapı malzemesinin (çoğunlukla ahşap, yanısıra taş) birbiri üzerine bindirilmesiyle elde edilen bir biçim olmasıdır.

Diğer bir husus, örtünün tepeden ışık almasıdır; bu bağlamda, bu tür tavan strüktürlerinin ortasında tepe penceresi niteliğinde ve daima kare formlu bir açıklık yer almaktadır.

Bir diğer ayrıntı, örtünün oturduğu mekânın köşesinin üst kotunda, örtüyü oluşturan kiriş

düzeneğinin, mekânın köşelerine bir köşegen oluşturacak şekilde çapraz olarak yerleştirilmiş olmasıdır.

Nihayet bir başka husus da, tavanın, işlevselliğinin yanısıra, enteryöre kattığı dekoratif boyuttur.

Kaynakça

Akın,G.(1990). Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun Geleneksel Minarlılığında İki Tarihsel Ev Tipi: Bindirme Kubbeli ve Tütekli Evler, Yıldız Sey(Ed.), *Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme* içinde (s.248-256). İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı

Akın, G.(1991). Tütekli Örtü Geleneği Anadolu Cami ve Tarikat Yapılarında Tüteklikli Örtü, *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 22, İstanbul. s. 323-354.

Ching, F.D.K.(1995). *A Visual Dictionary of Architecture*, New York: Wiley

Chmelnizkiji, S.(1996). Orta Asya Mimarisinde Kaybolan Bir Forum zerine, *Sanatın Ortaçağı Türk, Bizans ve Batı Sanatı üzerine Yazılar* içinde(s.13-36). İstanbul: Kabalcı

Hansol, D. (2010). *Mimarlık ve Yapı Sözlüğü(4.baskı)*, İstanbul: Yem Yayın.

Kim, B.M.(1978). Malgak Jojeongın Seonggyuke gwanhan Jaegeom to, *Yeoksa Hakbo*, 80, Seul, s.1-26.

Kim, W.Y.(1960). Goguryo Gobun beokhwa e gwanhan yeon gu, *Jindan Hakbo*, 21, s.40-106.

Kolay,A.İ.(1999). *Batı Anadolu 14.yüzyıl Beylikler Mimarisinde Yapım Teknikleri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.

Le Coq, A.V.(1924). *Die Buddhistische Spätantike in Mittelasien* : vol.3, Berlin: Reimer.

Le Coq, A.V.(1925). *Bilderatlas zur Kunst und Kulturgeschichte Mittel-Asiens*, Berlin.

Maranci, C.(2001). *Medieval Armenian Architecture*, Luven-Paris-Sterling, Virginia: Peeters.

Mellink,M.J.(1963). Archaeology in Asia Minor, *American Journal of Archaeology*, Vol.60, No.2, Michigan, s.369-384.

Mellink,M.J.(1967). Archaeology in Asia Minor, *American Journal of Archaeology*, Vol.67, No.2, Michigan, s.173-190.

Mellink,M.J.(1992). Archaeology in Asia Minor, *American Journal of Archaeology*, Vol.96, No.1, Michigan, s.119-150.

Parla,C.(2005). *Sivrihisar:Bindirme Tavanlı Camiler*, Eskişehir: Anadolu üniversitesi.

Rivoria,G.T.(1925). *Roman Architecture and It's Principles of Construction Under the Empire* (Çev. G.Rushforth): Oxford.

Sözen,M.,Tanyeli,U.(2003). *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Strazygowski,J.(1913). *Die Baukunst der Armenier und Europa; Ergebnisse einer vom Kunsthistorischen Institute der Universität Wien 1913 durchgeführten Forschungsreise, Wien.*

Teodossiev,N.(2006). The Lantern-Roofed Tombs in Thrace and Anatolia: Some Evidence about Cultural Relations and Interaction in the East Mediterranean, *Proceedings of the 10th International Congress of Thracology –internet üzerinde yayınlanan bildirisi.*

<https://www.scribd.com/document/110873855/NF-02-03-Theodossiev-LanternTombs-NIAS>

Tschubinaschwii,G.(1959) Georgia, Art of, *Encyclopedia of World Art*, Cilt 6,New York, s.138-140: McGraw-Hill.